

Оливера Д. НАСТИЋ*
Библиотека града Београда

Гордана М. РУДИЋ**
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору

МУЗЕЈСКЕ СПЕЦИЈАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ У СРБИЈИ

Апстракт: Предмет овог рада су музејске специјалне библиотеке у установама заштите покретних културних добара. Приказано је стање музејских библиотека у Србији и значај који имају у развоју наше културе. Анализиране су промене које су се дешавале у њиховом раду кроз анализу статистичких података и кроз поређење са специјалним библиотекама које су у саставу различитих врста организација.

Према подацима Народне библиотеке Србије која води регистар свих библиотека у Републици Србији, постоји 50 регистрованих музејских библиотека које су у раду идентификоване, анализиран је њихов рад и приказано стање и могућности развоја. С обзиром на чињеницу да специјалне библиотеке функционишу унутар организације у чијем су саставу, оне свој рад организују у складу са потребама оснивача. Са друге стране, своју основну библиотечко-информациону делатност остварују у складу са законским нормативима, правилима струке и кроз сарадњу са сродним библиотекама. Приказ и анализа рада музејских специјалних библиотека има за циљ да истакне њихове потребе, испита могућности за превазилажење одређених проблема и унапређење делатности у условима упоредивим са сродним библиотекама које имају исти или слични статус унутар организације у чијем се саставу налазе.

Кључне речи: музејске библиотеке, специјалне библиотеке, музеји, библиотечко-информациона делатност.

ПОЈАМ СПЕЦИЈАЛНИХ БИБЛИОТЕКА

Појам специјалне библиотеке тешко је дефинисати - углавном је реч о библиотеци нарочите врсте, специфичној по својој организацији, врсти грађе коју прикупља и профили корисника којима је првенствено намењена. Дефинисање отежава и разноликост одређивања овог појма које дају националне и међународне организације. Једно од првих објашњења немогућности прецизног дефинисања дао је Џон Котон Дејна (John Cotton Dana), оснивач Асоцијације специјалних библиотека (Special Libraries Association – SLA), који је рекао: „Специјална колекција књига,

* Докторант, olivera.nastic@gmail.com

** Ванредни професор, gordana.rudic@dmi.uns.ac.rs

извештаја и другог штампаног материјала је тако разноврсна по свом карактеру и по њеном коришћењу да нема такве дефиниције која ће на задовољавајући начин све те врсте обухватити“ (Dana 1910: 5)¹.

Да бисмо указали на начин рада, формирања колекција и профил корисника специјалне библиотеке, најчешће вршимо поређење са другим врстама библиотеке.

Када бисмо упоредили једну специјалну библиотеку са неком другом, видели бисмо да нема велике разлике у начину пословања. Оно што одликује специјалне библиотеке је врста материјала који прикупља и техника коју користи у раду. По својој природи намењене су уском кругу корисника. Оне се формирају у оквиру културних, образовних, истраживачких, научних, стручних, привредних и др. установа. Доприносе развоју матичне организације и континуираном праћењу друштвеног и научно-технолошког развитка у области којој припадају. Треба додати да су специјалне библиотеке такође и информациони центри, места где се траже, стварају, претражују и предају информације; место где се свакодневно пружају информационе услуге запосленима у матичној институцији (Крстић, Настийић 2009: 48).

У нашој литератури, за специјалне библиотеке користе се различити термини: специјална библиотека, стручна библиотека, научно-информативни центар, ИН-ДОК центар, одељење документације и др. Називи су им додељивани у зависности од тога како оснивачи схватају улогу и задатке библиотеке унутар организације у чијем саставу функционише (Милуновић 2005: 209).

Фондови садрже литературу из специфичних области, а последњих деценија предност се даје периодичним публикацијама и неконвенционалним носиоцима информација. Велики део фонда чине годишњаци, часописи и приручници.

Због непостојања општеприхваћене типологије и јединствених стандарда, не постоје ни параметри на основу којих би се могла вршити егзактна процена обима и квалитета рада специјалних библиотека. То знатно отежава њихово поређење, као и само дефинисање појма „специјална библиотека“.

Развој, циљеви и пословање једне специјалне библиотеке зависе од матичне организације у оквиру које се налази. Сама чињеница да оваква библиотека делује у оквиру института, архива, музеја, позоришта, здравствених, финансијских или управних институција, и слично, намеће посебан приступ приликом планирања, организације и коришћења њених фондова. Понекад се као метод за организовање грађе користи стандардна каталогизација и класификација. Међутим, много се чешће у специјалним библиотекама налази на модификације и адаптације тих система.

Веома битан фактор приликом организације библиотечког фонда је потреба за брзим и ефикасним приступом грађи. Развој информационих технологија и аутоматизација рада библиотека убрзала и олакшава рад и библиотеци, као и приступ грађи. Аутоматизација пословања специјалних библиотека код нас је још увек није системски организована, али је ипак већи број библиотека формирао електронске базе података.

1 Превод О. Н.

ЗНАЧАЈ МУЗЕЈСКИХ СПЕЦИЈАЛНИХ БИБЛИОТЕКА

Да би се разумела важност и улога библиотеке у једном музеју, неопходно је имати на уму експлицитну и имплицитну функцију музеја, као и важност музеја као предмета који подржава истраживања која се односе на приказ експоната на изложбама. Суштина истраживања лежи у прикупљању и евиденцији документације везане за саме музејске експонате. С обзиром да музејске библиотеке подржавају истраживања која се односе на специфичне колекције музејских предмета и експоната, оне стварају јединствене колекције истраживачког материјала. Музејске библиотеке обезбеђују документацију и материјал везан за садржај колекција музеја у оквиру којег функционишу. Уколико је библиотека отворена и за кориснике изван институције, њима је, такође, доступан овај материјал за даља истраживања и коришћење. Ради се углавном о професорима уметничких факултета, њиховим студентима, дизајнерима, уметницима, као и љубитељима уметности.

Постоји велики број опречних мишљења о значају музејских библиотека. Један број аутора сматра да су музејске библиотеке често неправедно запостављене у својим матичним институцијама. Углавном су те тврдње постављене у другој половини прошлог века, а поједини аутори су само потврђивали та мишљења. Међутим, последње деценије, дошло је до промена, како у самом функционисању музеја, тако и у раду музејских библиотека.

Према Наварету и Мекензију (Navarrete-Mackenzie Owen) музејске библиотеке имају важну али често потцењену улогу у функционисању музеја (Navarrete-Mackenzie Owen 2011). Аутори су спровели истраживање које се бавило значајем музејских библиотека. Међутим већина публикација која се бавила музејским библиотекама углавном се бавила истраживањем њихове кључне функције у матичној институцији, а само неколико њих је давало детаљнију анализу. Још је давне 1943. године Џон Б. Монтињани (John B. Montignani) навео да је сврха постојања библиотеке Метрополитен музеја уметности у Њујорку да служи особљу Музеја, а да у исто време делује као важан центар истраживања спољних сарадника и студената (Montignani 1943). И многи други аутори су покушавали да истакну холистичку улогу и функцију музејских библиотека с обзиром на чињеницу да њихов рад и статус у матичним институцијама није у довољној мери признат. Урбан (Urban) указује, како на историјски, тако и на савремени утицај библиотека на стручни музејски рад и наводи да не треба посматрати разлике између музеја и библиотеке, него сличности у њиховој информационој делатности (Urban 2014: 610). То се може приписати чињеници да рад и статус музејских библиотека у њиховим матичним институцијама није у великој мери признат. Урбан описује како професионалне библиотечке праксе, као што су каталогизација и вођење збирки, директно утичу на рад музејских кустоса и истраживача.

Други аутори ипак нуде јаснију слику о улози и значају музејских библиотека. Ло, Бут и Трио (Lo, But, Trio 2014), Наварете и Мекензи Овен (Navarrete-Mackenzie Owen 2011) и ван Бокстел (Van Boxtel 2009) расправљају о томе како музејске библиотеке у основи постоје да би пружиле контекстуално и опште основно знање о музејским збиркама и наводе да је њихова најважнија функција прикупљање материјала који је потребан за истраживачку и изложбену делатност

њихових музеја. Такође, помињу кључну улогу музејских библиотека које прикупљају и управљају документацијом и информацијама које се односе на историју и развој музеја, укључујући изложбене каталоге, кустоске досијее и прес клипинг о музеју. Ван Бокстел (2009: 34) је приметио да је задатак музејске библиотеке да обухвати комплетну историју свог музеја „као паук у мрежи“.

Прегледом литературе о музејским библиотекама може се закључити да оне имају посебну улогу у својим музејима, посебно у пружању интерне подршке кустосима у едукацији. С друге стране, евидентно је да музејским библиотекама недостаје организациона видљивост и присуство. Ово се поклапа са мишљењем Ватерена (Jan van der Wateren), који се у свом раду *The Importance of Museum Libraries*, пита: „Ако музеј нема библиотеку или бар библиотекара, где ће музејско особље ићи по информације које ће им помоћи да раде свој посао? Чак и ако музеј себи не може приуштити формирање библиотечке колекције, барем може имати библиотекара са телефоном и интернетом везом, плус веома малу референтну колекцију, неопходну за подршку раду кустоса и особља одељења за музејску едукацију. Библиотека је тачка ослонца, одакле истраживач може да започиње своје истраживања“ (Wateren 1999: 197)².

СПЕЦИЈАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ У СРБИЈИ

Прекретница у културном и просветном животу Србије, настала је тридесетих година 19. века, када је створена могућност да се оснивају установе за образовање и културу. У овом периоду снажнијег културног успона, поред Народне библиотеке и Музеја (који све до 1881. делују као јединствена институција), настају и друге библиотеке попут Музичке библиотеке (1835 год.), Позоришне библиотеке (1841) и библиотека при министарствима (1842, 1847 и 1850). Такође, настају и други типови библиотека: школске, специјалне, научне, као и читалишта, претече јавних народних библиотека.

У периоду до Другог светског рата у Србији је основан мали број специјалних библиотека (укупно 27). Њихов убрзан развој започиње после рата, када је у периоду од 1945. до 1955. године формирано око 120 библиотека овог типа, а у наредној деценији још 86 библиотека, што је везано за период индустријализације и јачања потребе за научноистраживачком делатношћу. Седамдесетих година прошлог века мрежу специјалних библиотека на територији Србије чиниле су 334 библиотеке. У почетку, за специјалне библиотеке није коришћен данашњи термин, нити се под специјалном библиотеком подразумевао тип библиотеке који тај појам данас означава. У стручној литератури оне су означаване као специјалне научне библиотеке (ако су биле у саставу института или факултета) и стручне библиотеке (ако се радило о библиотекама привредних или друштвено-политичких организација и заједница) (Станковић 1979: 146). У југословенском библиотекарству, све до усвајања стандарда за специјалне библиотеке 1975. године, као подтипови специјалних библиотека означаване су и институтске библиотеке (укључујући и заводске), као и

високошколске библиотеке (факултетске и библиотеке појединих одсека) (Апарац Газивода, Фрук 1985: 193). Данас се библиотеке „према садржају библиотечно-информационе грађе и извора и према профилу корисника, разврставају на следеће типове: националне, јавне, школске, високошколске и универзитетске библиотеке, затим библиотеке научноистраживачких института и установа, специјалне библиотеке, као и информационе центре при другим установама, организацијама или удружењима“ (Закон о библиотечно-информационој делатности 2011: чл.13).

С обзиром на то да постоје велике разлике у нивоу развијености специјалних библиотека, за успешно праћење и проучавање стања, потреба и услова рада у њима, као и за израде различитих анализа и препорука развоја, потребно је извршити категоризацију овог типа библиотека. Тиме се олакшава њихово повезивање ради успешнијег остваривање основних функција и активности, као и решавања проблема који су карактеристични за њихов рад (Митрић 2009: 41).

Како специјална библиотека није самостална установа, већ се налази у саставу друге организације којој библиотечно-информациона делатност није примарна, обављање њених основних активности и задатака зависи од њеног положаја унутар организације у којој функционише. Однос оснивача и сам начин финансирања специјалне библиотеке често има много више утицаја на њен положај и остваривање основних функција у институцији, од тога из које области се набавља литература и пружају информације. На рад и положај специјалних библиотека значајно утиче то што се налазе у оквиру музеја, неког научног института или предузећа. Дакле, категоризација специјалних библиотека могла би се извршити према врсти организације којој припадају на следећи начин:

1. специјалне библиотеке у научним и научноистраживачким организацијама,
2. специјалне библиотеке у установама културе (музеји, архиви ...),
3. специјалне библиотеке државним органима,
4. специјалне библиотеке у установама здравствене и социјалне заштите, привредним субјектима (предузећима) различитих делатности,
5. специјалне библиотеке у организацијама које представљају различите облике удруживања грађана (удружења и друге невладине организације, задужбине и фондациије, политичке организације),
6. специјалне библиотеке у осталим организацијама.

Према Централном регистру која води Народна библиотека Србије, закључно са 2021. годином у Републици Србији је регистровано 269 специјалних библиотека (59 у Војводини, 208 у Централној Србији и 2 на Косову и Метохији). Податке о овим библиотекама прикупља Одељење за матичне послове, образовање, истраживање и развој библиотечно-информационог система Народне библиотеке Србије. Према овим подацима, од 269 специјалних библиотека у Србији, 88 је у саставу института и научноистраживачких установа и организација, док је 181 библиотека у саставу установа културе, установа здравствене и социјалне заштите, државних органа, различитих предузећа, удружења и организација³. Међу библиотекама које су

3 Аутори се захваљују колегама из Одељења за матичне послове, образовање, истраживање и развој библиотечно-информационог система Народне библиотеке Србије на достављеном списку

у саставу установа културе налази се и 50 библиотека у саставу музеја. Важан извор података за анализу стања музејских библиотека представљају записници о надзору над стручним радом, који матичне библиотеке обављају у склопу својих законских обавеза. На основу достављених података може се закључити да специјалне библиотеке карактерише неједнак степен развоја у већини области пословања. Потребно је имати у виду да постоји основана претпоставка да је стварни број специјалних библиотека већи од броја регистрованих. Разлози због којих библиотеке не подносе пријаве за упис у регистар могу бити различити, као што су „неинформисаност, немар, избегавање законских обавеза, општа запуштеност библиотеке, честе друштвене и статусне промене“ (Милуновић 2005: 211).

СПЕЦИЈАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ И УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ

Библиотеке у установама културе су специјалне библиотеке формиране у оквиру музеја, архива, позоришта, завода за заштиту споменика културе, галерија и сл. Бројни су примери ових библиотека, попут библиотеке Народног музеја Србије, Музеја савремене уметности и Природњачког музеја у Београду, затим Народног музеја и Завода за заштиту споменика културе у Краљеву, Народног позоришта и Историјског архива у Сомбору и многих других.

У зависности од типа специјалне библиотеке и профила корисника, разликује се и начин прикупљања и чувања грађе. Док поједине библиотеке акценат стављају на актуелност грађе, инсистирају на најновијим информацијама и публикацијама и ослобађају се неактуелне и застареле литературе, библиотеке у установама културе чувају и старија издања значајна за проучавање културно-историјске прошлости. Установе културе, у које спадају и музеји, по својој природи усмерене су на очување културне баштине, те се често, као богатство фондова њихових библиотека, истичу старија издања периодике, као и легати значајних личности. У фондовима се чувају и старе и ретке књиге, законом заштићене као културна добра. Посебност информација које пружају библиотеке у установама културе је да оне остају дуже актуелне, за њих не важи кратак рок застаревања и од њих се не тражи експресна ажурност (Митрић 2009а: 40).

Положај специјалних библиотека у установама културе ближе одређује *Правилник о ближим условима за њочетак рада и обављање делатности установа заштитне културних добара* (1995), којим се прописују ближи услови у погледу просторија, техничке опреме и стручног кадра за почетак рада и обављање делатности завода за заштиту споменика културе, музеја, архива и кинотеке. За сваку од ових установа посебно се утврђују услови које је потребно да задовољавају да би могле почети са радом и обављати своју делатност. Према овом Правилнику, један од неопходних услова за почетак рада установа заштите културних добара је постојање просторије за смештај библиотеке. Установе културе у великој мери зависе од органа државне управе, што проистиче и из начина финансирања њихове делатности, с обзиром на то да се један број културних потреба финансира из буџета.

регистрованих специјалних библиотека у 2021. години, као и на подацима које су у оквиру своје матичне делатности прикупили од специјалних библиотека за 2018. годину.

Према подацима Републичког завода за статистику, 2020. године у Србији постоји 98 регистрованих позоришта, 97 биоскопа, 38 архива, 191 радио станица, 111 ТВ станица, 1850 библиотека, 147 музеја, 121 изложбена галерија, при чему наведени број галерија не укључује независне галерије које су регистроване као легати, фондације и слично, као ни оне које су у саставу музеја⁴ (Култура 2021).

МУЗЕЈСКЕ СПЕЦИЈАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ - АНАЛИЗА И ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЉИ СТАЊА

У фокусу овог истраживања је преглед стања и перспектива библиотека које се налазе у музејима у Србији, као посебних специјалних библиотека у установама културе. Од посебног значаја за истраживање је анализа следећих неколико параметара: општа доступност фонда музејских библиотека, обим и величина таквих фондова, одређивање нивоа услуга и параметара рада и утврђивање фактора који утичу на целокупну функцију музејских библиотека.

Оснивање и рад музеја одређује, пре свега, *Закон о музејској делатности* (2021). Према овом закону, мрежу музеја у Србији чине музеји уписани у Евиденцију музеја, који су функционално повезани, примењују јединствене стандарде и доприносе унапређењу музејске делатности. Централна установа ове мреже је Народни музеј Србије као централна републичка организација заштите музејске грађе. Закон утврђује матичне музеје према врсти музејске грађе и особености у вршењу музејске делатности. У Републици Србији утврђено је једанаест матичних музеја чија је дужност да пружају специјализовану стручну помоћ другим музејима у очувању одређене врсте уметничко-историјских дела. Матични музеји су: Народни музеј Србије (за археологију, нумизматику и ликовну уметност), Историјски музеј Србије (за грађу од интереса за историју), Етнографски музеј (за етнологију, културну антропологију и нематеријалну баштину), Музеј науке и технике (за науку, технику и технологију), Музеј примењене уметности (за примењену уметност), Музеј савремене уметности (за савремену уметност), Природњачки музеј (за природњачко наслеђе), Музеј Југославије (за југословенско наслеђе и друштвену историју), Галерија матице српске (за музејску делатност галерија), Музеј на отвореном „Старо село” Сирогојно (за музеје на отвореном и музеје заједница) и Музеј жртава геноцида (за неговање културе сећања на жртве геноцида и холокауста). На територији Аутономне покрајине Војводине матичну делатност за музеје и музејске збирке врши Музеј Војводине у Новом Саду.

Осим утврђивања матичних музеја према врсти музејске грађе, Закон о музејској делатности прописује и утврђивање надлежности музеја према територији. Решење о утврђивању територијално надлежних музеја доноси министар културе и информисања. Тако је, на пример, Народни музеј Топлице надлежан за

4 Републичком заводу за статистику податке о наведеним установама културе доставља Завод за проучавање културног развоја (од 2013. године), док подаци за АП Косово и Метохија нису наведени (од 1999. године).

територију општина Блаце, Житорађа, Куршумлија и за град Прокупље, а Музеј у Приштини (са измештеним седиштем у Београду) надлежан за територију Аутономне покрајине Косово и Метохија (Решење о утврђивању територијално надлежних музеја 2021).

Према подацима Републичког завода за статистику и Завода за проучавање културног развика из 2020. године, музеји се деле на: музеје комплексног типа (69 музеја) и специјалне музеје, који могу бити: друштвено-историјски (35 музеја), уметнички (31), природњачки (4) и економско-технички (8) (Култура 2021: 24).

Унутар организационе структуре музеја, положај библиотеке је разнолик, зависно од институције и управе. Организациону структуру у већини музеја чине одељења формирана око тематских збирки – најчешће археолошке, етнолошке, историјске, нумизматичке и уметничке, као и помоћне стручне службе попут конзерваторско-рестаураторског одељења, одељења документације, фотолабораторије и сл. Библиотека је углавном третирана као помоћна стручна служба. Унутар организационе структуре музеја положај стручне библиотеке врло је неуједначен. Поједини музеји имају посебна одељења документације и библиотеке, док су у неким библиотека и одељење документације у оквиру исте службе (као на пример Музеј савремене уметности). Некада се библиотека налази у оквиру Сектора општих служби, а има случајева и да је обједињена са одељењем за издавачку делатност (нпр. Музеј Војводине у Новом Саду).

Музејске библиотеке су подељене према регионима којима припадају њихове матичне институције:

1. Севернобачки округ (Градски музеј, Суботица),
2. Средњобанатски округ (Народни музеј, Зрењанин),
3. Севернобанатски округ (Народни музеј, Кикинда),
4. Јужнобанатски округ (Народни музеј, Панчево; Народни музеј, Вршац),
5. Западнобачки округ (Градски музеј; Установа културе Галерија „Милан Коњовић“, Сомбор),
6. Јужнобачки округ (Спомен збирка Павла Бељанског, Музеј Војводине, Галерија ликовне уметности поклон збирка Рајка Мамузића, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад),
7. Сремски округ (Завичајни музеј Рума; Музеј Срема, Сремска Митровица),
8. Мачвански округ (Народни музеј, Шабац),
9. Колубарски округ (Народни музеј, Ваљево),
10. Шумадијски округ (Народни музеј, Крагујевац),
11. Поморавски округ (Завичајни музеј, Јагодина; Музеј наивне и маргиналне уметности, Јагодина; Завичајни музеј, Параћин),
12. Борски округ (Музеј рударства и металургије, Бор; Музеј Крајине, Неготин)
13. Зајечарски округ (Народни музеј, Зајечар),
14. Златиборски округ (Музеј на отвореном „Старо село“, Сирогојно, Чајетина; Народни музеј Ужице),
15. Моравички округ (Музеј рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу, Горњи Милановац; Народни музеј, Чачак),

16. Рашки округ (Народни музеј, Краљево; Музеј „Рас“, Нови Пазар),
17. Расински округ (Народни музеј, Крушевац),
18. Нишавски округ (Народни музеј, Ниш),
19. Јабланички округ (Народни музеј, Лесковац),
20. Пчињски округ (Народни музеј Врање, Врање),
21. Град Београд (Природњачки музеј, Музеј Николе Тесле, Музеј савремене уметности, Железнички музеј, Музеј афричке уметности, Историјски музеј Србије, Музеј Југославије, Народни музеј Србије, Музеј примењене уметности, Музеј позоришне уметности, Етнографски музеј, Музеј града Београда, Педагошки музеј, Музеј науке и технике, Музеј жртва геноцида, Војни музеј, Музеј ваздухопловства, „Пошта Србије“).

За процену стања у музејским библиотекама, коришћени су подаци добијени из Одељење за матичне послове, образовање, истраживање и развој библиотечно-информационог система Народне библиотеке Србије. Ово Одељење, између осталих, прикупља податке и о специјалним библиотекама. Анализирани су подаци за 2018. годину, достављени од стране поменутог Одељења, који су дати у форми табела. Табеле обухватају податке прикупљене из 201 специјалне библиотеке, међу којима су 43 музејске библиотеке. Садрже податке о фондовима, инвентарним књигама и каталозима, рачунарској опреми, програмима за рачунарско пословање и функционалностима које подржавају, број и структуру запослених и корисника, као и о коришћењу фондова. Издвојени су и анализирани подаци о 43 музејске библиотеке које су обухваћене.

Монографских публикација, у 43 музејске библиотеке, било је укупно 499.924, што је 11626 по библиотеци. С обзиром на то да је просечан број монографских публикација у преосталим специјалним библиотекама 12754, можемо рећи да овај део фонда музејских библиотека по обиму не заостаје за осталим специјалним библиотекама. О вредности грађе која се чува у музејским библиотекама говори и податак о 2771 примерку старе и ретке књиге. Подаци о броју наслова серијских публикација дати су недовољно јасно и прецизно и указују на различито тумачење библиотека о броју часописа које поседују. Тако се могу видети подаци који указују на број свезака или годишта, а не на број наслова како би требало да буде (поједине библиотеке су навеле цифре од неколико хиљада, па чак и преко 20.000). Потребно је приликом прикупљања података прецизно навести који се подаци траже и отклонити недоумице у вези са тим, да би прикупљени подаци били валидни.

Већина музејских библиотека (њих 38) води инвентарне књиге монографских публикација и инвентарне књиге серијских публикација (30). Инвентарне књиге за остале врсте грађе воде се тек спорадично (картографска грађа – 2 библиотеке, стара и ретка књига – 6, визуелна пројекција – 2, филм и видео снимци – 2, микрооблик – 1 и визуелна грађа – 3 библиотеке). Алфаветски каталог формира 25 библиотека, стручни УДК њих 8, док 13 библиотека формира предметни каталог. Свега 4 библиотеке формирају сва три наведена каталога. С обзиром на то да је алфаветски каталог основни каталог библиотеке, као и да је вођење инвентарних књига законска обавеза (бар једне, најчешће за монографске публикације), изненађује то што

постоји одређени број музејских библиотека, као и осталих специјалних библиотека, које их нису пријавиле.

Подаци о рачунарској опреми музејских библиотека које наводимо односе се на број рачунара које библиотеке поседују, осталу рачунарску опрему, програм за аутоматизацију пословања и његове функционалности (каталогизација, позајмица и инвентарне књиге), као и постојање онлајн јавно доступног каталога (ОРАС).

Подаци показују да 43 музејске библиотеке у 2018. години поседују укупно 59 рачунара (7 библиотека нема ни један рачунар, док 36 библиотека има у просеку 1,63 рачунара по библиотеци), 3 лаптопа, 28 штампача, 11 скенера и свега 1 штампач за штампање налепница. Рачунарска опрема ових библиотека је, дакле, врло сиромашна са обзиром на чињеницу да чак 16.28% нема рачунар, док је количина остале опреме још много мања.

Коришћење програма за аутоматизацију пословања пријавило је 28 од 43 музејске библиотеке, односно, 65.15%. Уколико посматрамо стање у осталим специјалним библиотекама, аутоматизацију пословања пријавило је 77 од 158 специјалних библиотека које нису музејске, односно, 48.73%. Дакле, можемо закључити да је стање у музејским библиотекама по питању аутоматизације пословања нешто боље него у осталим специјалним библиотекама. Уколико ове податке упоредимо са стањем из 2003. године, када је свега 23.6% специјалних библиотека радило у „неком од рачунарских програмских пакета“ (Милуновић 2005: 214), могли би закључити да је дошло до значајног напретка. Међутим, треба имати у виду да је развој информационих система у тако дугом периоду (2003-2017) огроман, тако да се поменути напредак никако не може сматрати довољним. Ситуација је још неповољнија уколико се анализирају програми који се користе у овим библиотекама.

У музејским библиотекама користе се следећи програми: 7 библиотека користи Нибис, 4 библиотеке користе WINISIS, 3 библиотеке Cobiss, по две библиотеке користе Excel, TNT Bibliotekar+, Pergam и интерни програм, док по једна библиотека користи Бисис, Sziren, Visual FoxPro, Access, BIS војни програм и Delfi. Коришћењем ових програма, 14 библиотека има могућност каталогизације, 11 има могућност позајмице грађе, 21 користи електронске инвентарске књиге, док свега 8 библиотека има ОРАС (онлајн јавно доступни каталог). Према попису програма које користе музејске библиотеке, видимо да је већина њих застарела или неадекватна, са ниским перформансама и недостатком основних функционалности.

Музејске библиотеке, према подацима које су доставиле, имају 3211 уписаних корисника, при чему је за 9 библиотека евидентиран податак од 0 (нула) корисника (није јасано да ли те библиотеке нису доставиле податке или немају ни једног уписаног члана). Осим укупног броја уписаних корисника, један део библиотека је доставио и податке о њиховом образовању, док други нису. Укупан број корисника за које је евидентирано њихово образовање износи 1926, тако да ћемо навести процентуалну структуру образовања за овај део корисника: доктори наука 18.95%, магистри 5.29, специјалисти 0.47%, корисници са високошколским образовањем 38%, са вишим 6.07%, са средњим образовањем 13.76% и остали 17.44%.

Према достављеним подацима о коришћењу грађе, током 2018. године монографске публикације коришћене су 12939 пута, а серијске 6694 пута. Наведени податке о коришћењу серијских публикација, међутим, не можемо сматрати поузданим јер се и овде увиђа различито тумачење о броју коришћења часописа (да ли се број коришћења односи на број наслова или свезака часописа). Такође при процени коришћења фондова, потребно је имати у виду и да 12 библиотека (28%) није доставило податке о коришћењу публикација. С обзиром на процентуално велики број библиотека које нису доставиле податке о коришћењу публикација, као и на непоузданост достављених података о коришћењу серијских публикација, није могуће извести закључке о обрту фондова.

Музејске библиотеке запошљавају 50 запослених са пуним радним временом и 10 радника са половином радног времена или мање (око 1.3 запослена по библиотеци). Образовна структура запослених је следећа: 2 магистра наука, 37 запослених са високим, 5 са вишим и 16 са средњим школским образовањем.

ЗАКЉУЧАК

Специфичност музејских специјалних библиотека произилази из чињенице да је њихов рад везан за функционисање матичних организација у чијем саставу се налазе и којима библиотечка делатност није примарна. Неједнак степен развоја библиотека у музејима је њихова важна карактеристика и представља главну потешкоћу приликом детаљније анализе њиховог пословања. Обавеза матичних библиотека је да им пружају стручну помоћ, прате и проучавају стање и услове рада, као и да предлажу мере за унапређење. Да би процене стања у овим, као и осталим библиотекама, биле поуздане, потребно је прикупити тачне и прецизне податке. Стога је важно отклонити све недоумице у погледу тумачења тражених података у анкетама и другим методама прикупљања података о раду. Такође, неопходно је да се ови подаци редовно достављају и да буду потпуни, односно да се дају подаци о свим траженим параметрима. Матичне библиотеке треба да укажу на пропусте у достављању података и смернице за њихово правилно прикупљање.

Према подацима о регистрованим специјалним библиотекама у Србији, утврђено је да се међу њима налази 50 музејских библиотека. Прикупљени подаци о 43 музејске библиотеке који су анализирани у раду, указују да оне располажу богатим фондовима монографских и серијских публикација. Остале врсте публикација су мало заступљене. Број рачунара у овим библиотекама није довољан (најчешће само један), посебно имајући у виду да би у савременим библиотекама било потребно обезбедити рачунаре и за рад корисника. Остала рачунарска опрема је још слабије заступљена (65% библиотека има штампач, а око 25% скенер). Аутоматизација библиотечког пословања је на веома ниском нивоу, будући да већина музејских библиотека има застареле и неадекватне програме за аутоматизацију, или их уопште нема. Најчешће у овим библиотекама ради један библиотекар који обавља све послове.

Музејске библиотеке, као и остале специјалне библиотеке, немају самосталан статус и свој рад организују у складу са захтевима и потребама оснивача. Подједнако је важно подизати свест о важности ових библиотека, како у свом наступу према

оснивачу, тако и према корисницима. Такође, веома је важно да ове библиотеке сарађују међусобно, као и са другим специјалним библиотекама, у циљу задовољавања потреба захтевних корисника у савременом електронском окружењу. У том смислу, посебно је значајан рад Секције музејских библиотекара и књижничара Музејског друштва Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Апарац Газивода, Фрук 1985: Тајјана Апарац Газивода, Марина Фрук. „Појам знанствене библиотеке у типологији библиотека”, *Десетна скупштина Савеза друштва библиотекара Југославије*, Загреб, 1985, 193.
- Van Boxtel 2009: E. van Boxtel, E. „Larger museum libraries in the Netherlands”. *Art Libraries Journal*, 34(4), 14-18.
- Wateren 1999: Jan van der Wateren. „The Importance of Museum Libraries”, *INSPEL*, br. 33/4, 190-198.
- Dana 1910: John Cotton Dana. „The President’s Opening Remarks”. *Special libraries*, Vol. 1, 4-5.
- Закон о библиотечко-информационој делатности 2011: *Закон о библиотечко-информационој делатности*, Службени гласник РС, бр. 52/2011, <https://www.kultura.gov.rs/tekst/43/zakoni-i-uredbe.php> [20. 5. 2022.]
- Закон о музејској делатности 2021: *Закон о музејској делатности*, Службени гласник РС, бр. 35/2021, 96/2021, <https://www.propisi.net/zakon-o-muzejskoj-delatnosti/> [20. 05. 2022.]
- Крстић, Настић 2009: Катарина Крстић, Оливера Настић. „Специјалне музејске библиотеке код нас и у свету: историјат и карактеристике библиотека музеја савремених визуелних уметности”. *Панчевачко чиниошће*, год. 8, бр. 15, 48-51.
- Култура 2021: *Култура/Culture 2020*. Београд: Републички завод за статистику.
- Lo, But, Trio 2014: Patrick Lo, Kitty But, & Robert Trio. НЕДОСТАЈУ ИМЕНА АУТОРА „Links between libraries and museums: a case study of library-museum collaboration at the Hong Kong Maritime Museum”. *JLIS.it: Italian Journal of Library and Information Science*, 5(1), 103-120.
- Милуновић 2005: Драгана Милуновић. Специјалне библиотеке у Републици Србији”. *ИНФОТЕКА*, бр. 6/3, 209-215.
- Митрић 2009: Марина Митрић. „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми”. *Савремена библиотека*, бр. 26, 41-48.
- Митрић 2009а: Марина Митрић. „Специјалне библиотеке у Србији: категоризација и анализа”. *ИНФОТЕКА* 10, бр. 1-2, 35-49.
- Montignani 1943: John B. Montignani. „The museum library-nucleus of a study collection?”. *College & Research Libraries*, [S.l.], v. 4, n. 4, p. 289-293, <<https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/10025>> [02.06.2022.] doi: https://doi.org/10.5860/crl_04_04_289.
- Navarette, Mackenzie Owen 2011: Trilce Navarrete, John Mackenzie Owen. „Museum libraries: how digitization can enhance the value of the museum”. *Palabra Clave*, 1(1), 9.
- Правилник о ближим условима за почетак рада и обављање делатности установа заштите културних добара 1995: *Правилник о ближим условима за почетак рада и обављање делатности установа заштите културних добара*, Службени гласник РС, бр. 21/1995, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/1995/21/1/reg> [25. 5. 2022.]
- Решење о утврђивању територијално надлежних музеја 2021: *Решење о утврђивању територијално надлежних музеја*, Службени гласник РС”, бр. 102/2021, стр 31.
- Станковић 1979: Зорка Станковић. „Улога и значај оснивања Заједнице специјалних библиотека Србије”, *Библиотекар*, бр. 1-3, 143-153.
- Urban 2014: Richard J. Urban. „Library Influence on museum information work”. *Library Trends*, 62(3), 596-612.

Olivera D. NASTIĆ
Gordana M. RUDIĆ

MUSEUM SPECIAL LIBRARIES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

The subject of this paper is museum special libraries in institutions for the protection of movable cultural property. The state of museum libraries in Serbia and the importance they have in the development of our culture are presented. The changes that took place in their work were analyzed through the analysis of statistical data and through comparisons with special libraries that are part of different types of organizations.

According to the data of the National Library of Serbia, which keeps a register of all libraries in the Republic of Serbia, 50 registered museum libraries have been identified, their work has been analyzed and the state and possibilities of development have been presented. Since special libraries function within the organization of which they are a part, they organize their work following the needs of the founders. On the other hand, they carry out their basic library and information activities following legal norms, and rules of the profession, as well as through cooperation with related libraries. The review and analysis of the work of museum special libraries aims to highlight their needs, examine the possibilities for overcoming certain problems and improve activities in conditions comparable to related libraries that have the same or similar status within the organization in which they are located.

Key words: museum libraries, museums, libraries, statistics.